

3. Романовський О.О. Теорія і практика підприємницької освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.01 / Олександр Олексійович Романовський. – К., 2003. – 40 с.

4. Сігасва Л.Є. Андрагогіка в професійному навчанні: Методичні рекомендації / Сігасва Л.Є. – К.: П/П «ЕКМО», 2003. – 48 с.

У статті розглянуто соціально-економічні та педагогічні проблеми підприємницької освіти дорослих в сучасних умовах суспільства. Обговорені реалії та перспективи підготовки дорослих до підприємницької діяльності у вищих навчальних закладах. Визначені професійні якості підприємця як фахівця нової формації.

Ключові слова: підприємництво, професійна освіта, підприємницька підготовка дорослих, соціально-економічні ознаки підприємництва.

В статье рассмотрены социально-экономические и педагогические проблемы предпринимательского образования взрослых в современных условиях общества. Обговариваются реалии и перспективы подготовки взрослых к предпринимательской деятельности в высших учебных заведениях. Определены профессиональные качества предпринимателя как специалиста новой формации

Ключевые слова: предпринимательство, профессиональное образование, предпринимательская подготовка взрослых, социально-экономические признаки предпринимательства.

In the article the socio- economic and pedagogical problems of entrepreneurship education of the adult in modern conditions of a society are considered. There is discussing the reality and prospect training of the adults for enterprise activity in higher educational institutions. The professional qualities of the businessman as a specialist of a new generation are determined.

Keywords: enterprise, trade education, enterprise preparation of adults, socio-economic signs of enterprise.

УДК 378.147

ББК 74.58

Л.І. Бурдейна
м. Вінниця, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю перебудови системи підготовки фахівців у сучасних умовах, практичними завданнями досягнення якісно нового рівня професійної підготовки випускника ВНЗ. Така необхідність пов'язана із соціально-економічними змінами, що відбуваються у нашому суспільстві, з підвищенням вимог до фахівців, до їхньої активності і відповідальності щодо власного професійного й особистісного розвитку.

Виявлення та врахування факторів розвитку особистості студента мають сприяти зростанню ефективності процесу становлення особистості на етапі професійної освіти, що забезпечить підвищення конкурентоспроможності молодих фахівців, допоможе їм інтегруватися у різні професійні, соціальні й етнічні співтовариства з перших днів самостійної роботи, сприятиме успішності подальшого особистісного та професійного зростання.

Проблема адаптації, з одного боку, не є абсолютно новою, а з іншого – залишається постійною проблемою. В Україні вона знайшла відображення в працях Г. Балла, О. Любора, В. Матусевича, В. Осовського, Є. Павлютенкова, Б. Федоришина, Є. Якуби, Т. Каткової. Роботи Д. Фельдштейна, І. Георгієвої присвячені соціалізації індивіда, адаптації у мікрогрупі, колективі, суспільстві; залученню особистості до системи громадських зв'язків, суспільно-трудової діяльності. Особливості адаптації студентів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів розглянуті в дисертаціях А. Вербицького, Н. Колісєєвої, Т. Каткової; у монографіях В. Брудного, В. Лісовського; у навчальних посібниках Л. Єгорова, В. Кондрашова Л. Кондратьєва, та інших.

У працях учених відзначається, що коли перехід з одного ступеня освіти на інший здійснюється методом спроб і помилок, найчастіше виникають серйозні втрати у вигляді непродуктивних матеріальних витрат, відсів тих студентів, що не виправдали людських надій [1, с.31]. При цьому адаптація в умовах ВНЗ найчастіше трактується як входження молоді в сукупність ролей і форм діяльності студентів, коли відбувається обов'язкове залучення особистості до певної системи поведінки, духовного світу, потреб, інтересів. Формула адаптації у такій концепції визначається таким чином: «Профорієнтація - адаптація до умов навчання у ВНЗ – спеціалізація, професіоналізація» [3, с.77].

Мета дослідження – з'ясувати рівень адаптації студентів перших курсів у вищому навчальному закладі торговельно-економічного профілю.

У педагогічних дослідженнях адаптацію молоді розглядають як неперервний і коливальний процес, у якому відбувається перехід до різних сфер: діяльності, спілкування, самосвідомості. У сфері діяльності адаптація – це процес «засвоєння нових видів навчальної та трудової діяльності, набуваності» [2, с.198]. У сфері спілкування адаптацію розглядають із позицій розширення, залучення нових видів і незвичних способів їх здійснення, тобто адаптація опосередковує процес соціалізації.

Т.Каткова дотримується уявлень про адаптацію індивіда до нових умов середовища або ж виду діяльності як складного багатофакторного процесу врівноважування поміж актуальним рівнем розвитку індивіда, його можливостями та новими вимогами середовища (діяльності) до нього, а також як результат цього процесу [1, с.13].

Аналізуючи труднощі процесу адаптації студентів у цілому, М. Фатхуллін пояснює їх не лише об'єктивними причинами, але й деякими суб'єктивними факторами.

За А. Гришановим, під адаптацією слід розуміти процес приведення основних параметрів, їх соціальний та особистісний характер у стан динамічної рівноваги з новими умовами вузівського середовища як зовнішнього фактора по відношенню до студента. Як відзначає автор, адаптація – це процес активного пристосування і вольової реалізації засвоєних норм і цінностей в умовах конкретної ситуації. За відсутності волі й усвідомлення ми спостерігаємо не адаптацію, а зовнішнє пристосування, яке призводить до конформної поведінки. Індивід в такому випадку створює видимість прийняття норм і цінностей, насправді ж він лише поступається перед груповим тиском.

Адаптація носить колективний характер (конкретні умови даного ВНЗ) – це безперервний процес, який не припиняється ні на день, проходить з коливаннями, навіть упродовж одного дня відбуваються переключення в найрізноманітніші сфери (діяльність, спілкування, самосвідомість).

Л. Філіпс вважає адаптованість вираженням конформності до тих вимог (форм), які суспільство пред'являє до поведінки особистості. У більш специфічному понятті адаптація не зводиться просто до уникнення соціальних норм; вона означає гнучкість та ефективність при зустрічі з новими і потенційно небезпечними умовами, а також здатність надавати подіям бажане для себе спрямування. Така адаптованість може спостерігатися в усякій діяльності. Адаптивна поведінка характеризується прийняттям рішення, правом ініціативи і точним визначенням свого майбутнього.

Це розуміння соціально-психологічної адаптації особистості породжує значний інтерес, оскільки в ньому зміст, ідея активності особистості. Особистість, яка здійснює переважно цю форму адаптації, не відходить від проблемних ситуацій, а використовує ці ситуації для здійснення, реалізації своїх цілей. Такі люди самі планують, здійснюють своє майбутнє.

Підсумовуючи вищезазначене, ми розглядаємо адаптацію студента до навчання у ВНЗ як процес пристосування особистості до умов даного мікросередовища і формування на цій основі нових особистісних соціально і професійно значущих якостей, що забезпечують реалізацію потенціалу студентів. Адаптація відбувається за рахунок психологічних

механізмів, ґрунтуючись зокрема на властивостях особистості студентів (ціннісних орієнтаціях, рівні суб'єктивного контролю, мотиваційній спрямованості, тривожності), що мають індивідуальний прояв у психофізіологічному стані студентів, у ставленні до навчання, в особливостях соціальної взаємодії і водночас самі зазнають змін в ході даного процесу в залежності від стадій, характеру та форм адаптації.

Якщо виходити з того, що адаптація в умовах вищого навчального закладу трактується як входження молоді до сукупності ролей і форм діяльності студентів, коли відбувається обов'язкове залучення особистості до системи поведінки, духовного світу, потреб, інтересів, то великого значення набуває засвоєння норм і цінностей колективу, які студент сприймає через призму індивідуального життєвого досвіду, розробляючи власну модель поведінки; залучення до різних видів діяльності й засвоєння норм і цінностей колективу, пов'язаних із самоутвердженням особистості, з проявом її активного ставлення до світу; виступає як засіб і спосіб реалізації соціальної активності.

Своєчасне розв'язання проблем адаптації студентів на кожному освітньо-кваліфікаційному рівні сприяє успішному професійному становленню та, у майбутньому, самореалізації особистості.

Адаптацію студентів до умов навчання у ВНЗ слід розглядати з позицій системного, комплексного підходу. Загальна ефективність процесу адаптації людини до умов нової педагогічної системи (навчання або діяльності) суттєво залежить від інтеграційних тенденцій, де потрібно враховувати: а) об'єктивне явище і його вимоги (що разом становлять зовнішні умови); б) відносини, що виникають у людини, яка адаптується, з відповідним явищем (ставлення, стосунки, зв'язки); в) індивідуальні особливості самої людини, які відповідають або не відповідають вимогам (внутрішні умови або власні ресурси людини). Процес адаптації – це складне явище, дослідження якого можна здійснити шляхом аналізу п'яти комплексних чинників та їхніх аспектів. Серед них:

– Енергетичний (аспекти: регулятивний, сексуальний) чинник відображає ресурсні можливості організму, спроможність забезпечити функціонування основних систем організму в умовах підвищення енерговитрат. Загалом, мова йде про той фізіологічний механізм, який забезпечує пристосування людини як біологічної істоти на рівні організму до ускладнених умов діяльності. Сам процес адаптації відбувається як руйнування тих засобів пристосування, що в попередній системі були доцільними, але не відповідають новим умовам (насамперед – динамічним стереотипам). Унаслідок необхідності подолання недоцільних механізмів і невідпрацьованості нових значно збільшуються енерговитрати, отже, трансформується динаміка функціонування життєзабезпечувальних систем організму. Психологічними еквівалентами, що відображають тенденції адаптування на цьому рівні, можуть бути: самооцінка співвідношення самопочуття, активності та настрою; стан нервово-психічної напруги тощо;

– Середовищний (аспекти: економічний або матеріальний, побутовий) чинник відображає відносини людини та тих зовнішньо-предметних умов, що її оточують. Зміна умов може бути повною або частковою. Так, у студента, який із сільської місцевості приїхав навчатися у велике місто і проживає у гуртожитку або на квартирі – зміни глобальні. Вони стосуються майже усіх аспектів зовнішнього середовища життя в цілому, навчання, проживання. У той же час у студентів, які проживають у цьому ж місті, вони стосуються лише умов навчання.

Показниками адаптації, що відбувається на середовищному рівні, можуть бути відповіді на прямі запитання (задоволеність або незадоволеність відповідними аспектами життя) або опосередковані (впевненість, що відповідний вибір був би знову зроблений);

– Діяльнісний (аспекти: мотиваційний, дидактичний) чинник відображає здатність людини виконувати дії, які визначають зміст відповідної діяльності. По-перше, це

передбачає засвоєння нових дій, по-друге, – подолання вже напрацьованих навичок, які в нових умовах є недоцільними, по-третє, – часові витрати на виконання цих дій.

Показниками адаптації до діяльності можуть бути: наявність або уникнення труднощів і помилок у виконанні основних видів діяльності, доцільний розподіл навантаження протягом доби, тижня, семестру;

– Соціальний (аспекти: міжособистісний, комунікативний) чинник відображає входження людини в нове соціальне середовище. Соціальний аспект адаптації характеризується, з одного боку, ступенем прийняття людиною норм і правил життя в новій соціальній спільноті, а з іншого – ступенем прийняття цієї людини соціальним оточенням.

Показники, що відображають соціальний чинник, – задоволення людини групою, до складу якої вона входить, співпадання індивідуальних і соціальних цінностей, соціально сприятлива позиція;

– Індивідуально-особистісний (аспекти: психологічний, рефлексивний, самореалізації) чинник відображає той загальний результат адаптації, коли людина відчуває психологічний комфорт від ситуації свого життя, праці, приймає їх як конструктивно значущі, що відкривають перспективи подальшого розвитку.

Показниками індивідуально-особистісного чинника адаптації можуть бути: зниження особистісного рівня тривожності; домінування позитивних емоцій і психічних станів (оптимістична гіпотеза, творче натхнення); відсутність бажання змінити ситуацію життя; стійка, адекватна самооцінка; впевненість у собі, власних силах, здатність вирішувати ситуації свого життя.

Прийняття такої концептуальної схеми стосовно підготовки майбутніх фахівців відкриває нові перспективи. При такому підході адаптаційні можливості студента розглядаються в сукупності найбільш актуальних складових. Простежуючи динаміку процесу адаптації студента-першокурсника до умов навчання, можна прогнозувати особливості його адаптації у майбутньому, а структурний аналіз його адаптаційних можливостей дозволяє визначити найбільш актуальні індивідуальні проблеми (напруга на рівні енергозабезпечення активності в нових умовах, прив'язаність до стійкого середовища, труднощі зміни та засвоєння нового виду діяльності, здатність налагодити зв'язки з соціальним середовищем).

Чим складнішим є середовище (якісно новий інший зміст освіти, спільна діяльність, вимоги до студента, інші форми контролю знань, самостійність тощо) і кардинальніші зміни відбуваються в ньому за короткий проміжок часу, тим важче студентам адаптуватися до нової ситуації. Важливим фактором успішної адаптації студента є характер професійної орієнтації. Своєчасне виявлення індивідуальних нахилів та орієнтація на одну або декілька професій, які відповідають психофізичним якостям і особливостям індивідуальної спеціалізації особистості, – головний зміст процесу. Ускладнює його те, що багато студентів знають лише приблизно про умови організації і змісту навчання у вищому навчальному закладі. Іншим важливим фактором адаптації є ставлення до навчання. Слід відзначити труднощі, які спостерігаються у студентів першого курсу: невміння добре планувати час, надмірне навантаження, нестаток необхідної літератури, невміння працювати з першоджерелами, низький рівень знань із окремих предметів шкільного курсу.

Очевидно, що саме велика кількість змін, а також значна масштабність їх, новий рівень при переході молодшої людини від шкільного життя до вузівського ставить проблему адаптації у центр уваги всього педагогічного колективу ВНЗ.

Труднощі адаптації студентів на початкових етапах навчання у ВНЗ обумовлені низкою особливостей. У ВНЗ система навчання характеризується великим обсягом матеріалу, самостійністю і відповідальністю студентів. Особливості переходу із середньої школи до ВНЗ пов'язані не тільки з перебудовою провідного типу діяльності, але й і з входженням

особистості в новий колектив. Вступ до ВНЗ є переломною подією в житті молодих людей. Найбільші труднощі полягають у зміні соціальної позиції при переході зі шкільного соціуму, зміні способів навчальної діяльності, зміні звичних для школяра зв'язків, відносин і стереотипів поведінки. На початку навчання студент повинен «перестати» бути школярем, а до закінчення навчання – «перестати» бути студентом [6].

Навчання у ВНЗ потребує уміння самостійно організувати навчальну діяльність. Необхідною умовою успішності студента є засвоєння нових для нього особливостей навчального процесу. На перших курсах складається студентський колектив, формуються навички та уміння раціональної організації розумової діяльності, усвідомлюється (або не усвідомлюється) покликання до обраної професії, виробляється оптимальний режим праці, дозвілля і побуту, встановлюється система роботи із самоосвіти та самовиховання професійно значимих якостей особистості [6;7].

Для діагностування труднощів і з'ясування причин дезадаптації першокурсників ми провели пілотажне соціально-психологічне дослідження методом анкетування. До нього було залучено 168 студентів ВНЗ торговельно-економічного профілю. Їм запропонували дати відповіді на запитання, сформульовані в анкеті «Основні проблеми адаптації першокурсників у ВНЗ».

Серед труднощів, які знижують рівень адаптації студентів 22% з числа опитаних назвали перевантаженість навчальних програм. 45% першокурсників вказали на недостатню підготовку у школі, відсутність умінь в організації самостійної роботи. Значна частина студентів (25%) назвала незадовільні житлові умови.

Більшість студентів (43%) відзначили невміння спілкуватися і налагоджувати контакти з ровесниками й старшими людьми, 32% – невміння розподіляти свій час, 16% - недостатній рівень вимогливості до себе, 9% – низький рівень здібностей до навчання, 5% – несформованість мотивів навчання. Тільки 18% відповіли, що практично не конфліктують з оточенням, 23% часто вступають у конфлікти, 59% конфліктують рідко.

Аналізуючи опитування студентів щодо впевненості у майбутньому – 27% заявили, що впевнені в ньому; 72% не зовсім упевнені, 4% песимістично налаштовані на майбутнє. Серед інших соціально-психологічних причин, що гальмують процес адаптації, ми виокремили:

– незадовільний стан здоров'я 28% (серцеві хвороби, алергія, тиск, жіночі захворювання, нерве виснаження, виразкова хвороба). При цьому тільки 27% першокурсників присвячує частину дозвілля спорту. 53% вважає, що стежить за своїм здоров'ям. 61% не надає здоров'ю особливої уваги. Не палить і не вживає алкогольних напоїв лише 14% опитаних; палить або випиває при нагоді – 39 %, постійно вживає алкогольні напої – 19%; постійно палить – 24%; при нагоді вживає легкі наркотики 12% першокурсників;

- обмеженість місць для дозвілля (21%);
- матеріальні труднощі (42%);
- невміння налагодити контакт із викладачами, конфлікти з ними (18 %);
- небажання брати участь у громадській роботі (43%);
- непорядкованість університетського побуту (незадовільний дизайн, бруд, візуальна атмосфера навчання) (8%);
- сімейні обставини (9%).

Дані анкетування дозволили виокремити чотири види проявів соціальної дезадаптації студентів-першокурсників:

- порушення навчання (неуспішність; умовне виставлення оцінок; необхідність переходу на інший факультет або в інший ВНЗ; необхідність оплати за повторний курс);

- порушення дисципліни (систематичні прогули занять; дисциплінарні порушення; грубі форми поведінкових розладів – вживання алкоголю, наркотичних і токсичних речовин, хаотичні сексуальні зв'язки, правопорушення);
- порушення контактів (ізоляція, конфлікти з однокурсниками, конфлікти з викладачами, конфлікти з батьками);
- змішані форми соціальної дезадаптації (виражаються в поєднанні названих ознак і зустрічаються найчастіше).

Висновки: проведене дослідження показало, що нинішня соціальна ситуація породжує значні труднощі в адаптації першокурсників, почуття незахищеності. Це сприяє формуванню акцентуацій характеру й обумовлює проблему дезадаптації.

Література:

1. Бибрих Р.Р. Мотивационные аспекты адаптации студентов к учебному процессу в вузе / Психолого-педагогические аспекты адаптации студентов к учебному процессу в вузе. - Кишинев, 1990. -С. 70-81.
2. Гришанов А.К., Цуркан.В.Д. Социологические проблемы адаптации студентов младших курсов./ Психолого-педагогические аспекты адаптации студентов к учебному процессу в вузе. -Кишинев, 1990. - С. 35-49.
3. Левківська Г.П., Сорочинська В.С., Штифурак В.С. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти. -К.,2000. - 102 с.
4. Біла О.Г. Психокорекційні можливості методу активного соціально-психологічного навчання на матеріалі підготовки психологів-практиків. - Дис. ... канд. психол. наук. - Черкаси., 2002.- 241 с.
5. Давыдова Т. Б., Шпалинский В. В., Туревский М. А. К вопросу о параметрах адаптации студентов к условиям учебно-воспитательного процесса в ВУЗе // Комплексная проблема профориентации, адаптации и повышения квалификации кадров: Сб. докладов и выступлений. - Минск, 1976. - С. 147 – 150.
6. Мамедов А. М. Особенности реакции студентов младших курсов на воздействие комплекса факторов, связанных с обучением в ВУЗе // Вопросы гигиены и здоровья студентов ВУЗов. - М.: Высшая школа, 1974.- С. 155 – 156.
7. Началджян А. А. Социально-психологическая адаптация личности. –Ереван: АН Арм. ССР, 1988. - 262 с.

У статті обґрунтовано проблему адаптації студентської молоді та подано характеристику чинників, що впливають на цей процес. Досліджено стан адаптованості першокурсників в умовах ВНЗ торговельно-економічного профілю.

Ключові слова: адаптація, становлення особистості, студентство, група, колектив, норма, цінності, творча активність, ініціативність, комплексний підхід, психічний розвиток особистості, фізіологічні зміни, пізнавальні процеси, трансформація системи цінностей індивіда, середовище.

В статье обоснована проблема адаптации студенческой молодежи и охарактеризованы показатели, влияющие на этот процесс. Исследован уровень адаптации первокурсников в условиях ВУЗа торгово-экономического профиля.

Ключевые слова: адаптация, становление личности, студенчество, группа, коллектив, норма, ценности, творческая активность, инициативность, комплексный подход, психическое развитие личности, физиологические изменения, познавательные процессы, трансформация системы ценностей индивида, среда.

This article is concerned with the problem of students adaptation and factors which influence on this process are defined. The first-year students state of adaptations in conditions of Economic Educational Establishments is studied.

Keywords: adaptation, becoming of personality, student, group, collective, norm, values, creative activity, initiativeness, complex approach, psychical development of personality, physiology changes, cognitive processes, transformation of the system of values of individual, environment.